

*Др Никола Ивковић, доцент
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу*

*УДК: 351.751:004
DOI: 10.46793/XXIV-14.185I*

УСЛУГЕ ГРАДСКИХ ДАТА ЦЕНТАРА *

Резиме

Радам се уочава функционисање и природа градских ДАТА центара. Идејна матрица обухвата прво анализу појма савременог грађанства. Примећује се да се новијим међународним актима овај појам етимолошки одређује као дигитално грађанство. Након разумевања дигиталног појма грађанина у XXI веку отвара се питање заједничког живота, у модерно доба. Савремени вид заједничког живота обавља се у градовима који функционишу по принципу „smart city“ уз све већу улогу дигиталних технологија. Модерни или паметни градови, будућност су ефикаснијег и бољег живота грађана. Корелацијом дигиталног грађанства и паметних градова отвара се кључно питање услуга које пружају градски или локални ДАТА центри. Истраживањем се указује на кључне изазове са којима се суочава функционисање градских ДАТА центара у локалној средини. Потешкоће у судару модерних и савремених видова друштвеног тока и бирократских, застарелих процедура кључна су сметња динамичнијем развоју друштвеног тога и савремених заједница живота.

***Кључне речи:** грађанин, локални ДАТА центар, паметни град, људска права.*

1. Увод

На ширем нивоу, националном и међународном, развој ДАТА центара представља полазну основу за суверено функционисање државе у ери дигитализације и доминације ширег круга неконтролисане размене, експлоатације и трговине подацима разне врсте. Тако, формирање ДАТА центара на националном нивоу подразумева и могућност државе да заштити приватност својих грађана. Почетак, а посебно трећа деценија XXI

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2023. годину који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

мултипликује значај развоја капацитета, правног уређења и успостављања организационих јединица које би у јавном интересу контролисале шира питања управљања подацима. Значај дата центара иде до мере, да од правилног функционисања зависи и рад целокупног система, од безбедносног, преко здравственог, до комуналног и других видова јавних функција.

Ипак функција ДАТА центара није свеобухватна па развој друштвених односа на нивоу нижих територијалних јединица условљава развој посебних јединица чија делатност обухвата систематизовање и управљање подацима на нижем нивоу. У питању су градски или локални ДАТА центри. Како развој друштвених односа иде у смеру свеопште дигитализације и управљања разноврсним услуга на градском нивоу путевима напредних технологија, неопходно је формирати ДАТА центре на нижим територијалним јединицама од државних. Како је ова врста центара још у развоју, пример Града Крагујевца и формирање посебног правног лица са улогом градског ДАТА центра добра је полазна основа за сагледавање и могућа предвиђања функционисања будућих институција овог типа. Такође, савремени вид функционисања становника на градском нивоу изискује и сагледавање принципа грађанства кроз трећу и наредне деценије XXI века. Уз ово, развој савременог типа грађанства и посебног вида ДАТА центара на нижем нивоу у корелацији је са развојем савременог вида заједничког живота који се колоквијално назива паметни град (енг. *smart city*).

Питање које се истражује у оквиру рада је и савремени принцип грађанства. Да ли принцип грађанства у актуелном временском тренутку подразумева и разумевање односа који утичу на приватност и могућност потпуног остваривања принципа људских права? Одговор на ово питање, дакле, подразумева прво отварање разумевања питања грађанства, онда и питање савремених или *smart* градова, па тек на крају градских ДАТА центара као институција које би у наредном периоду требало да усмере друштвени ток ка потпунијем остваривању грађанског карактера друштва. Услуге које пружа и требало би да пружају ДАТА центри у том смислу разматрају се као значајне за успостављање модерних градова а самим тим и за остваривање принципа грађанства у оквирима дигиталног доба.

Ако се по страни остави већ дискутовани парадокс приватности, као специфична појава грађанског понашања и самодеструкције права приватности, поменути триумвират основа је предуслова адекватне функције модерног друштва на локалном нивоу.¹ Динамика развоја друштвених односа иде у правцу све значајније анализе појма дигиталног грађанина или грађанина у свеопштем дигиталном окружењу. Окружење се модерно назива паметним градом, или локалном заједницом која се уклапа у дигитални сет функционисања друштвеног и комуналног живота. Ипак предуслов остваривања дигиталног грађанског тока јесу локални ДАТА центри. Стога сет

¹ Павуна, А., *Парадокс приватности: емпиријска провера феномена*, Загреб, 2019, стр. 133.

услуга које пружају има вишеструки значај остваривања принципа грађанства кроз динамични XXI век.

2. Принцип грађанства у савремено доба – дигитално грађанство

Термин и појам грађанства изузетно су сложени и комплексни. Етимолошки грађанство води порекло из грчког језика и политичке културе. Како термилошки у исто време и појмовно оно се изворно везује за антички полис.² Од антике грађанство је један посебан однос који карактеришу права и обавезе, како на страни становника једне заједнице, тако исто и на страни заједнице као новог квалитета веза која чини неку врсту правног лица. Период Старе Грчке грађанство и грађанска права везују се за припадност одређеној заједници. Касније епохе и развој шире заједнице, која се данас назива државом, грађанство превасходно везују за државно-правни поредак тј. за нацију. Епоха развоја националних држава допринела је изједначавању појмова грађанства и држављанства. Грађани односно држављани, у периоду развоја националних држава, су сви пуноправни становници једне националне територије са разноврсним и двостраним правима и обавезама.

Дискусија која се може отворити након напомене о једнакости грађанства и држављанства у оквирима националних држава има своја два пола посматрања. Са формално правне тачке гледишта, мерилима позитивног права и механизма посредне демократије држављани су изједначени са грађанима. Ипак са филозофског и политиколошко критичког становишта, може се посматрати и један посебан квалитет везе између грађанина и државе. Тип везе који се не може сагледати само једноставним формалним нормативним посматрањем. Грађанство има и свој посебан квалитет самосвести и савесности према функционисању система државно-правног поретка. Како би држава могла да функционише у оквирима друштвене динамике потребна је посебна корелација града и његових становника. Управо из овог разлога, као пример посебног квалитета веза између државе и савесних грађана, посматра се и специфична друштвена промена са циљем уношења идеала правде и природног права у систем. У питању је грађанска непослушност као посебан тип односа и друштвена промена која доприноси развоју и усмерењу друштвеног тога.³

И док се са једне стране може правити и разликовање држављанства и грађанства које нема упориште у позитивном оквиру, већ је део ширег процеса поимања природног права, процеси глобализације и дигитализације друштва доприносе још комплекснијим димензијама разумевања савременог појма грађанства. Тако се под утицајем глобализације, али и дигитализације развија обрнути процес. Од индивидуализације и везивања грађанства за конкретну

² Ђорђевић, С., *Увод у право*, Крагујевац 2021, стр. 59.

³ Рол, Ц., *Теорија правде*, Подгорица, 1998, стр. 330.

заједницу, све се више истиче концепт универзалног грађанства. Почетни моменти разматрања универзалног грађанстава везују се за завршетак Другог светског рата.⁴ Од тог момента основни принципи и начела људских права, а стога и грађанских надилазе национални ниво. Усвајање Универзалне декларације о људским правима, условило је и усмерило непосредну примену основних права, које и данас чине основу наднационалних принципа грађанства и људских права. Овај принцип своје упориште налази и у савременим конституцијама усвојеним након прекретнице и усаглашености о УДЉП.

Након ових процеса који су обележили другу половину XX века, XXI век доноси другачију реконфигурацију разумевања појма грађанства. Утицајем дигитализације друштва, уводи се у термилошку одредницу и појам дигиталног грађанина.⁵ За разлику од других епоха, разумевање дигиталног грађанства не подразумева опсег нових права, већ обавезу разумевања заштите права и поступања у новим, промењеним друштвеним околностима. Изазови дигиталног доба до те мере угрожавају опстанак основних људских права да се о концепту дигиталног грађанства све више говори у поступку потребе да се заштити достигнути ниво. У оквиру извештаја Савета Европе посебно се апострофира потреба за реформом основних видова образовања како би се млади обучили да што више прилагоде своје понашање "онлине" моделу живота.⁶

Према концепцији коју је заузео Савет Европе, дигитално грађанство подразумева један специфичан вид проактивног приступа у оквирима "онлине" простора. Како би се тај простор правилно користио и остваривао суживот дигиталног и реалног, потребно је прогресивно мењати образовне програме из основа. У том смислу дигитални грађанин био би онај који разуме многоструке промене друштвеног живота у дигитално доба. Такође, подразумева се један специфичан однос према јавном животу и спремност да делује у корист заједнице. Ово се постиже само константном едукацијом и смерницама, али и стратегијама које су постављене од стране релевантних међународних организација. Дакле, у питању је посебан термин који би требало да опише квалитет живота и оспособљеност да се у оквирима нове динамике испуне принципи грађанства.

Остваривање принципа грађанстава у савремено доба, подразумева више достизање нивоа односа између нормативног и фактичког него само нормирање нових права. Ово практично значи да је за разлику од периода прошлог века у фокусу остваривање и едукација, а не нормирање права. Ка том

⁴ Васиљевић, Ј., *Грађанство: Нека разматрања о класичним основама и савременим трендовима реконцептуализације*, Београд, 2013, стр. 145.

⁵ <https://rm.coe.int/hf27-digital-citizenship-handbook/16809efaed> приступљено 20.10.2023. године.

⁶ *Исто*.

циљу, а узимајући у обзир динамику друштвених односа фокус би требало умерити на едукацију са једне и промовисање могућности услуга које се пружају у том смислу. Поред грађанина, потребно је описати и посебно градско окружење које се развија у ново доба у чијим оквирима се и остварују могућности цивилизацијског напретка. Ово подразумева сагледавање начина функционисања, али и сет послова и задатака (услуга), које обавља савремени облик заједничког живота – модерни град.

3. Паметни градови

Ново разумевање појма грађанина, повезано је и са окружењем у коме грађанин живи. Ово окружење разноврсно је и различито у зависности од разноврсних меридијана. Ипак, дигитално доба све више усмерава и живот у градовима складно постојећим могућностима. Градови који путевима дигитализације усмеравају процесе заједничког живота грађана, са циљем квалитетнијег функционисања, у глобалу називају се паметни градови. Ова почетна одредница није коначна. Одређење паметних градова није једноставно и зависи од више разноврсних чинилаца. Прво, зависи од критеријума који се узимају као одређујући. Сви модерни и већи градови преко својих властодржаца теже ознакама које носе атрибут интелигенције у управљању. Друго, паметни градови нису само правно и политички појам, већ и област која обухвата разноврсна научна поља, техничког али и ширег карактера. Поред шароликости критеријума, ширина обухвата такође отежава категорисање, разврставање и сагледавање.

У том смислу није лако одредити коначну дефиницију појма паметног града. Оно што се као одлучујуће одређење може преузети, је сам циљ постојања и разумевања паметног града. Сврха паметног града јесте олакшавање живота грађана које се чини развијањем служби у њиховом интересу, а уз помоћ нових технологија, процеса и планирања.⁷ У фокусу паметног града су нове, савремене технологије, процеси управљања и грађани. Динамика друштвених односа превасходно је подстакнута динамиком развоја информационих технологија. Свеопшта дигитализација разноврсних области друштвеног живота предуслов је за формирање и паметних градова. Ова прогресија је перманентна и одвија се све снажнијим интензитетом. Ипак, док се са једне стране технолошки процеси убрзано развијају, остаје дилема и забринутост у којој мери су сами грађани оспособљени за живот у паметним градовима. Посебно имајући у виду више пута поменути парадокс приватности.

Оно што је једна од одредница паметних градова је потреба за прикупљањем велике количине података, који се систематизују и користе ка добробити грађана. Чињеница прикупљања, систематизације и обраде отвара и

⁷ Драјић, Д., *Паметни градови*, Београд, 2018, стр. 10.

питање безбедности и врсте похрањених података. Како су поред сервисних података неопходни и лични, поље заштите и безбедности јако је значајно. Управо у овом сегменту значај симбиозе државне и локалне власти долази до пуног изражаја. Заштита података и обезбеђивање капацитета, али и безбедносних протокола и сертификације, јака је а тиме и поузданија на државном нивоу. За правилно функционисање локалних дата центара, самим тим и паметног града у пракси неопходно да сарадња локалног и националног и кооперација разних нивоа буде на адекватном степену. На овај начин се задира у принципе могуће децентрализације, али је принцип људских права који делом залази у рад дата центара и у формалном смислу изнад.

Дакле, за функционисање паметног града потребно је да постоје капацитети складиштења података са једне, док са друге стране потребно је постојање и знање о заштити и очувања осетљивих података. Основни предуслови функционисање модерних градова у будућности зависиће од пре свега предуслова, како на страни техничке оспособљености, тако и на страни оспособљености грађана.

4. Градски ДАТА центри

Као што је већ истакнута ранијим истраживањима, етимолошко порекло дата центара води од енглеске речи *data* – податак. Услед експанзије дигиталних технологија и прогресивне потребе складиштења података, центри овог типа су разноврсни и оснивају се на различите начине. Могу бити у власништву државе, приватних компанија, мултинационалних организација, као и различитог нивоа и капацитета. Основна подела могла би се извршити према интересу основања. Док са једне имамо центре у јавном интересу, са друге имамо центре у приватном интересу. Разлика у интересу оснивања доприноси и различитим циљевима и начина функционисања. Услед тога, различита регулатива усмерава рад једне и друге врсте центара. Оно што је заједничко, јесте заштите грађана у односима који додирују рад ове врсте организација. Ово се посебно односи на услуге које тангирају податке о личности.

Док се, дакле, дата центри у приватном интересу оснивају како би се остварио профит и предност у тржишној утакмици, дата центри у јавном интересу имају за циљ испуњење и остваривање интереса грађана и државе. На нивоу дата центара у јавном интересу, који се налазе под контролом и финансирањем од стране држава, нижи територијални и организациони ниво јесу градски или локални дата центри. Изградња локалних ДАТА центара поклапа се са токовима развоја технологије и историјским прекретницама на исти начин као и изградња центара на нивоу држава. Први државни дата центри развили су се, са једне стране на динамици ратних дешавања и са друге кроз развој обавештајног и безбедносног сектора. Тек успостављањем на

националном нивоу, успоставили су се услови за развој центара на нижим територијалним јединицама.

Разлика између државних и локалних дата центара огледа се у сврси и циљевима оснивања. Са једне стране, циљ оснивања на државном нивоу јесте стратешки и безбедносно информативни аспект. Поседовање капацитета да се кључне информације складиште под контролом државе, у XXI, основа је за остваривање више кључних функција државе. Прво, на тај начин се доприноси остваривању улоге државе у међународним односима савременог типа и развој принципа суверености.⁸ Друго, заштита грађана у односима са финансијски и утицајно јаким мултинационалним компанијама, које поседују инструменте за прикупљање велике количине података о грађанима, као предуслов подразумева контролу и могућност складиштења на националном основу. На крају, остваривање информативно и безбедносне улоге на унутрашњем плану подразумева постојање оваквих капацитета. Локални дата центри имају потпуно другачију сврху. Њихово оснивање усмерено је на ниво ниже територије и за потребе локалних целина и становништва. Тако је примарни интерес и циљ оснивања градских дата центара пружање сервисних и комуналних услуга на рационалнији и ефикаснији начин.

Напоменули смо већ да се оснивање ДАТА центара налази у корелацији са остваривањем принципа модерног грађанства и са могућностима функционисања модерних или паметних градова. Поставком и разумевањем овако постављених односа, доприноси се разумевању друштвене слике и важности регулисања и афирмисања ове институције. Ово шире схватање доприноси да се на прави начин сагледа значај који имају, а у будућности ће тек имати центри овог типа на локалном нивоу. Услед тога, неопходно је сагледати и анализирати функционисање, изазове и предвиђања.

4.1. Изазови функционисања и пружања услуга градских дата центара.

Градски дата центри предуслов су за успостављање савремених облика заједничког живота у оквиру градова. Постојање ове врсте организације директно је повезано са описаним појмовима дигиталног грађанства и паметног града. Као предуслов за опстанак и функционисање овако значајне области друштвеног живота постојање градских дата центара јако је важно. Ипак, постоје разноврсни облици, организационе јединице и врсте па није могуће јединствено описати и лако систематизовати градске центре у чијим капацитетима се похрањују и систематизују подаци од значаја за ефикасније функционисање града. Из тог разлога, потребно је посматрати организационе изазове и услуге које пружа конкретни дата центар. У питању је локални дата центар Града Крагујевца.

⁸ Ђорђевић, С., *Увод у право*, Крагујевац, 2017, стр. 93.

Како је реч о новом типу организационе јединице поставља се питање који су почетни изазови уочени приликом функционисања и додира са реалношћу. Локални или градски дата центар Града Крагујевца основан је 2021. године.⁹ Оснивачким актом и одлукама локалних органа у сладу са позитивним оквиром Р. Србије, постављене су надлежности и функције. Као основна функција центра постављена је обрада података.¹⁰ На тај начин усмерава се сам рад ове организационе јединице. Ако је основна делатност обрада података, а у питању је правно лице основано од локалне самоуправе са задатком бриге о разноврсним, али и осетљивим подацима о личности. Ово даље значи да се локални ДАТА центри у великој мери ослањају на организацију и помоћ у раду од стране ширих територијалних јединица. Посматрајући предложени пример, добро је напоменути да је први свеобухватни ДАТА центар на нивоу Р. Србије креиран је и лоциран у Крагујевцу. Локација два дата центра различитог нивоа, велика је развојна шанса Града Крагујевца. Код других градова биће већих изазова у функционисању. Ово, међутим, нису једини изазови.

Два кључна изазова са аспекта локалног ДАТА центра Града Крагујевца јесу застарело окружење, посебно у делу комуналних услуга као кључних за град, као и проблем бирократских препрека и недовољног разумевања правних питања у динамици функционисања. Застарело окружење првенствено се односи на проблематику база података и генералне сарадње. Основа рада ДАТА центра јесу базе података, њихово похрањивање и даље систематизовање у циљу ефикаснијих решења. У том смислу већ су евидентирани проблеми на нивоу града, који коче рад локалног ДАТА центра. Бирократизација и правно неразумевanje још је озбиљнији проблем. Нова област као што је заштита података о личности, њихов трансфер и друга питања од значаја за функционисање ДАТА центра изазов су за правне службе локалног нивоа које нису оспособљене за дата питања. Сарадња са Повереником за информације од јавног значаја, у том смислу је кључна и од круцијалног значаја за функционисање центра.

Решавање изазова на путу рада локалних ДАТА центара једини је пут ка реализацији идеја паметног града и модерног грађанства. У стратегијама развоја државе, као што је наведено, процес дигитализације и последња (IV) индустријска револуција од великог су значаја за развој и достизање развијенијег света. На том путу велики изазов је однос нормативног и реалног (фактичког). У претходним анализама изложена је нормативна хијерархија која има велики утицај и на рад локалних органа. Како је у хијерархији први, Закон о државној управи (ЗДУ) регулише односе и нижих органа.¹¹ Као специјални, а тиме и важан хијерархијски основ Закон о информационој безбедности (ЗИБ) такође је кључ за разумевање вишеструких односа државних и локалних

⁹ Сл. лист града Крагујевца бр. 25/21.

¹⁰ Чл. 5 Сл. лист града Крагујевца бр. 25/21.

¹¹ Сл. гласник РС, бр. 79/2005, 101/2007, 95/2010, 99/2014, 47/2018 и 30/2018 - др. закон.

система похране података. Овим законским текстом је уређен и начин функционисања информационо-комуникационог система (ИКТ систем).¹² Овај систем и начин његовог функционисања је од посебног значаја уоквирен позитивним прописима при раду државних и локалних ДАТА центара. Поменути законски оквир јако је важан и из угла управљања подацима. Услуге које пружа локални ДАТА центар морају бити усклађене са ЗИБ. Овим позитивно правним текстом законодавац је успоставио и основу за усвајање подзаконских аката, и општих аката правних лица.

Док се са једне стране имамо савремени нормативни оквир ЗИБ, са друге стране постојање других законских текстова (ЗДУ), не препознаје рад извршних и нижих органа по принципима дигитализације. Поред позитивних изазова, пружање услуга градских ДАТА центара у великој мери налази се под изазовима функционисања по смерницама начелничких правих служби локалних органа. Нижи ниво знања и праксе из области дигиталних технологија и сродних области, велика је кочница пружању услуга. Ови изазови, сва је прилика биће у наредном периоду само мултипликовани.

5. Закључак

Истраживањем смо закључили да постоји велика нормативна али и фактичка повезаност института дигиталног грађанства, паметних градова и локалних ДАТА центара. Све ово повезано је и са постојање националног ДАТА центра. Остваривање права грађана у директној је корелацији са постојањем центара за похрањивање података. На локалном нивоу, где је обим тих услуга широк, постојање и функционисање је још важније. Ова важност додатно подстиче обавезу предане анализе и уређења области дигиталног грађанства, али и паметних градова. Предвиђања о значају коју ће у будућности имати унапређени систем систематизације и управљања подацима, који се назива вештачка интелигенција, додатно снажи идеју успостављања стабилних ДАТА центара на нивоу локалних самоуправа. Обавеза правне доктрине је да континуираним напорима усмери мисли доносилаца одлука и законодаваца о уређењу позитивног оквира у складу са новим тенденцијама. У том смислу потребно је пре свега променити оквире ЗДУ, али и других прописа којима се усмерава рад државних и локалних органа. Поред оквира функционисања, област заштите податка императив је у заштити основа грађанских слобода, али и остваривања права грађанства. У том смислу, неопходно да ићи у корак са казним одредбама на нивоу ЕУ. Прекршајна одговорност која стоји као опомена и брана неконтролисаног употреби података у Р. Србији, једино ревизијом у складу са динамиком времена биће у прилици да испуни намеравану сврху заштите. Санкције могу бити адекватне само уз улогу перманентног образовања, па би области дигиталних технологија и

¹² Сл. гласник РС, бр 6/2016, 94/2017 и 77/2019.

анализираних појмова дигиталног грађанства, паметног града и локалног ДАТА центра морале бити на пиједесталу настојања у образовању ширег

*Nikola Ivković, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

SERVICES OF CITY DATA CENTERS

Summary

The work observes the functioning and nature of the city's DATA centers. The conceptual matrix first includes an analysis of the concept of modern citizenship. It is noted that recent international acts define this term etymologically as digital citizenship. After understanding the digital concept of a citizen in the 21st century, the question of common life in the modern age opens up. The modern type of shared life is carried out in cities that function according to the principle and with the increasing role of digital technologies. Modern or smart cities are the future of a more efficient and better life for citizens. By correlating digital citizenship and smart cities, the key issue of services provided by city or local DATA centers is opened. The research indicates the key challenges faced by the functioning of city DATA centers in the local environment. Difficulties in the collision of modern and contemporary forms of social flow and bureaucratic, outdated procedures are a key hindrance to a more dynamic development of social life and contemporary communities of life.

Key words: *citizen, local DATA center, smart city, human rights.*

Литература

- Васиљевић, Ј., *Грађанство: Нека разматрања о класичним основама и савременим трендовима реконцептуализације*, Филозофија и друштво XXIV (3), 2013.
Драјић, Д., *Паметни градови*, Београд, 2018.
Павуна, А., *Парадокс приватности: емпиријска провера феномена*, Загреб, 2019.
Ролс, Џ., *Теорија правде*, Подгорица, 1998.
Симић, М., Ђорђевић, С., Матић, Д., *Увод у право*, Крагујевац, 2017.